

ORTA DOĞU ÜLKELERİNDE TÜRK İŞGÜCÜ VE BU ÜLKELERİN İŞGÜCÜ AÇIĞI

Doç. Dr. Abdullah GÜL(*)

GİRİŐ

1960 sonrası yıllarda Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan iş gücü açığı, gelişmekte olan ülkelere karşılanmaya başlanınca, Türkiye de istihdam fazlası işgücünü Avrupa ülkelere göndermeye başlamıştır. Böylece Türkiye ödemeler dengesinde yeni bir döviz kaynağı yaratmış ve bu kaynak bazı yıllarda ülkenin toplam ihracatına denk döviz getiren bir kalem olmuştur.

1973 petrol krizi ile birlikte, Batı Avrupa ülkelerinde ekonomiler durgunluk devresine girmiş ve işsizlik oranı bu ülkelerde önemli bir problem olmaya başlamıştır. Bu durum yeni yabancı işçi talebinin durmasına ve hatta yabancı işçilerin ana yurtlarına geri dönüşü için çeşitli tedbirlerin geliştirilmesine sebep olmuştur. Batı Avrupadaki bu gelişmelerden en fazla etkilenen ülkelere biri olan Türkiye'nin bu tarihten sonra Avrupa ülkelere gönderdiği işçi sayısı önemli sayıda azalırken, aynı yıllarda petrol gelirlerinde büyük artışlar olan Orta Doğu ülkeleri fazla Türk işgücü için önemli bir alternatif pazar olmaya başlamıştır. Bu gelişme Türkiye'nin yurt dışına gönderdiği işçi sayısının bölgelelere ve yıllara göre dağılımını gösteren aşağıdaki tabloda açıkça görülmektedir.

(*) *İslam Kalkınma Bankası'nda (Cidde) araştırma görevlisi.*

Tablo 1: Yurt Dışına Gönderilen İşgücünün Bölgelere ve Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Avrupa ve Avustralya	Orta Doğu ve K.Afrika Ülkeleri
1962-72	641,959	8,933
1973	132,670	3,146
1974	18,272	1,939
1975	1,612	2,786
1976	3,569	6,215
1977	3,927	14,128
1978	2,364	14,492
1979	1,847	19,375
1980	2,754	25,749
1981	1,300	57,600
1982	402	48,976
1983	464	52,006
1984	164	45,551
1985	450	46,903
1986	810	34,898

Kaynak: İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 1980 İstatistik Yıllığı, Ankara, 1981, Tablo 17. The Central Bank of Republic of Turkey, 1986 Annual Report, Ankara 1987, Table 15.

II- ORTA DOĞU ÜLKELERİNDEKİ MEVCUT TÜRK İŞGÜCÜ

1973 ve 1982 yılları arasında, petrol fiyatlarındaki gelişmeler, petrol ihraç eden Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin petrol gelirlerinde büyük artışlara sebep olmuştur. Bu ülkeler uygulamaya koydukları iddialı kalkınma planlarıyla özellikle alt yapı yatırımlarına büyük harcamalar ayırmışlardır. Bilhassa İnşaat sektörü ile ilgili ortaya çıkan bu pazarda Amerikan ve Avrupalı şirketler yanında Uzak Doğu Asya ve Türk şirketleri de iş almaya başlamışlardır. Özellikle Libya, Suudi Arabistan ve Irak'ta faaliyet göstermeye başlayan Türk İnşaat şirketleri daha sonraki yıllarda diğer Körfez ülkeleri ve İran'da da önemli inşaat işleri üstlenmişlerdir. 1985 yılı itibarıyla Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki Türk şirketlerinin sayısı 296 ve üstlendikleri toplam iş değeri ise 15.5 milyar dolara ulaşmıştır⁽¹⁾.

Türk işgücünün Orta Doğu ve Afrika pazarına girişi, Avrupa'dakinden tamamen farklı bir şekilde, Türk inşaat şirketleri vasıtası ile olmuştur. Türk inşaat şirketleri tamamen Türk işçisi istihdam etmişlerdir. 1982 yılı rakamlarına göre, resmi yollarla bölgeye gönderilen 48,515 işçinin 32,390'ı Türk firmalarında, geri kalan 15,515 ise yabancı firmalarda istihdam edilmiştir⁽²⁾.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesine gönderilen Türk işgücünün seneler ve ülkeler itibarıyla dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Orta Doğu ve K.Afrika Ülkelerindeki Türk İşgücü

Ülkeler	(000)								
	1961-79	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	Toplam
Libya	34.3	15.1	30.7	26.7	23.3	16.4	9.7	8.4	164.6
Suudi Arabistan	21.6	5.6	14.4	12.3	20.2	25.9	35.1	23.7	158.8
Irak	---	---	10.5	8.9	7.4	2.4	1.6	2.1	32.9
Diğerleri(*)	22.1	5.0	2.0	1.1	1.1	.7	.5	.6	33.1

* Lübnan, Kuveyt, B.A.Emirlikleri ve diğer Körfez ülkeleri.

Kaynak: Emin Çarıkçı, The Economic Impact of Temporary Manpower Migration, Islamic Development Bank, Jeddah, 1987, Table 10. The Central Bank of the Republic of Turkey, 1986 Annual Report, Ankara 1987, Table 15.

Tablodan da görüldüğü gibi 1981 den sonra Libya'daki Türk işçi sayısı Türk inşaat firmalarının çekilmesi ile giderek azalırken, Suudi Arabistan Türk işgücü için daha büyük ve istikrarlı bir pazar olmuştur.

Suudi Arabistan'daki Türk işgücü sayısının resmi rakamlarda gösterilenden daha fazla olduğu bir gerçektir. Bunun sebebi bu ülkeye, işçi vizesi dışında ziyaret ve özellikle umre⁽³⁾ vizesi ile gidip çalışanların sayısının çokluğudur. Ayrıca, Suudi Arabistan Hac sezonu esnasında Türkiye'den önemli miktarlarda mevsimlik işçi alması bakımından da ayrı bir işgücü pazarı karakterine sahiptir.

1985 yılından sonra, Türk inşaat şirketleri Suudi Arabistan piyasasını da terketmeye başlamışlardır. İnşaat firmaları vasıtası ile toplu olarak götürülen ve toplu olarak kamplarda yaşayan Türk işgücü de dönüş içindedir. Bununla beraber Suudi Arabistan piyasasının genişlediği ve çeşitliliği, değişik çalışma vizeleri altında küçük gruplar halinde önemli bir işgücünü de istihdam etmektedir. Bunların önemli bir kısmı servis sektörünün değişik kısımlarında çalışmaktadırlar ve çalışma süreleri, inşaat sektörünün aksine belli bir periyodla sınırlı değildir.

III. ORTA DOĞU ÜLKELERİNİN İŞGÜCÜ AÇIĞI

Orta Doğu ve K.Afrika bölgesinde büyük petrol gelirleri dolayısı ile sermaye fazlasına sahip ülkelerin uygulamaya koydukları kalkınma planlarını gerçekleştirmek için karşılaştıkları önemli darboğazlardan birisi vasıflı ve vasıfsız işgücü açığıdır.

Bölgede Suudi Arabistan, Libya, Kuveyt ve diğer Körfez ülkeleri nüfuslarının azlığı ve demografik yapılarından dolayı işgücü açıklarını yabancı işçi istihdam ederek çözümlenmektedirler. Bu ülkelerin nüfuslarının genç olması, çalışan kadın sayısının azlığı ve bazı sosyal ve kültürel sebeplerden, çalışma çağındaki nüfus içinde aktif işgücü nisbeti çok düşüktür. 1986 yılında aktif işgücü sayısı Irak da 4.4 milyon, Suudi Arabistan da 3.5 milyon, Libya'da 900 bin ve Kuveyt de 700 bindir. Bu miktarların toplam nüfus içindeki payları Irak için % 27, Suudi Arabistan için % 30, Libya için % 25 ve Kuveyt için % 37. Kadın nüfusun işgücüne iştirakinin azlığı da bu ülkelerdeki işgücünün yetersizliğinin önemli faktörlerindedir. Kadınların işgücüne katılma oranı Suudi Arabistan da % 4, Libya da % 4, B.A.Emirlikleri'nde % 9, Irak da % 11, Kuveyt de 12'dir⁽⁴⁾. Bu sebeple, bölgedeki petrol ihrac eden ülkeler büyük yatırımlarını gerçekleştirebilmelerinin yanında bunların uzun süreli bakımları için de, yabancı işgücüne bağımlıdırlar. Aşağıda verilen tabloda bölgedeki yabancı işgücü yıllara göre gösterilmiştir.

Tablo 3: Petrol İhraç Eden Orta Doğu Ülkelerindeki Yabancı İşgücü

Ülkeler	(000)		
	1980	1987	1990*
Suudi Arabistan	1977.0	3025.9	2901.7
Kuveyt	806.8	502.2	495.5
B.A.Emirlikleri	605.5	566.4	566.3
Bahreyn	104.4	79.5	74.1
Katar	167.3	62.8	61.3
Umman	377.9	275.4	260.5
Toplam	3,938.9	4,512.3	4,359.4

* 1990 yılı için tahmini rakamlar.

Kaynak: J.S.Birks, I.J. Seccombe and C.A. Sinclair, Labour Migration in The Arab Gulf States: Patterns, Trends and Prospects, International Migration, Vol. XXVI, No. 3, September 1988, Geneva, s. 281. Emin Çarıkçı, a.g.e., s.8 (1980 yılı için).

1985 yılında yukarıda verilen Körfez ülkelerinin toplam işgücü 7.1 milyondur. Bunun % 69'una tekabül eden 4.9 milyonu Suudi Arabistan'a aittir. Genel işgücü yapısı olarak Körfez ülkeleri büyük bir oranda yabancı işgücüne bağımlı olup, bu ülkelerin yerli işgücü azınlık durumundadır. 1985 yılında Körfez ülkelerindeki toplam işgücünün 5.1 milyonu yabancılardan müteşekkildi. Yabancı işgücünün toplam işgücü içindeki nisbeti aynı sene Suudi Arabistan da % 71, Kuveyt ve Katar da % 80 civarında ve B.A. Emirliklerinde % 91 idi⁽⁵⁾.

Körfez ülkelerindeki yabancı işgücünün geldikleri ülkelere göre dağılımı ise şöyledir. Güney Asya ülkeleri olan Hindistan (1.1 milyon), Pakistan ve Bengaldeş % 43, Güney Doğu Asya ülkeleri olan Filipinler (356 bin), Güney Kore (325 bin) ve Tayland (268 bin) % 23. Toplam olarak Asya ülkeleri Körfezdeki toplam işgücünün % 63'üne tekabül eden 3.2 milyon işçiyi bölgeye göndermişlerdir. Bölgedeki diğer yabancı Arap işçilerinin nisbeti ise % 30 civarında olup, sayıları 1985 yılında 1.5 milyon civarında idi⁽⁶⁾.

IV. SONUÇ

Özellikle 1977 yılından sonra Türk işgücü ihracı için giderek önem kazanan Orta Doğu ülkelerine, 1970'den 1986 yılına kadar 400 bin civarında resmi yollardan işçi gönderilmiştir. Bu işgücünün büyük bir miktarı Türk inşaat şirketleri vasıtası ile gittiklerinden, kendilerini götüren şirketlerin geri dönmesi ile birlikte, işçilerin de geri dönüşü başlamıştır. 1984 yılında bölgedeki toplam Türk işgücü sayısı 223 bin civarında olup bunun 120 bininin Suudi Arabistan'da olduğu tahmin edilmektedir.

Bölgede, İran ve Irak dışındaki diğer petrol ihrac eden ülkeler geçen on sene içinde petrol kazançlarıyla yaptıkları planların ötesinde yatırımlar gerçekleştirerek, alt yapıya dönük yatırımlarını tamamlamışlardır. Bu özellikle inşaat sektörü için geçerlidir. Bundan sonraki yatırımlar ekonomilerini sadece ham petrol ihracatına bağımlılıktan kurtarıcı sahalara kaydırılmaya çalışılmaktadır. Planlardaki öncülükli sektörler, endüstri ve ziraattır.

Bu ülkelerde yapılan 1985 sonrası kalkınma planlarının stratejik hedeflerinden birisi de yabancı işgücüne olan bağımlılığı azaltıcı tedbirlere öncelik vermektir. Suudi Arabistan'ın 1985-1990 yıllarını kaplayan IV. Beş Yıllık Kalkınma Planına göre 1985 yılında ülkedeki toplam işgücünün % 59.8'ini oluşturan ve sayıları 2.6 milyon olan yabancı işgücünün nisbetinin 1990 yılında % 48.8'e düşürülerek, sayıca 2 milyona düşürülmesi planlanmıştır. Yabancı işçi sayısındaki bu azalış, petrol dışı sektörlerde sağlanacak % 22.6'lık indirimle gerçekleştirilecektir. Ayrıca kalkınma planında toplam işgücünün de % 1 oranında azaltılması, fakat buna karşı etkinliğin artırılması öngörülmüştür⁽⁷⁾. Suudi Arabistan'ın tek başına Körfezdeki işgücünün % 65'ini meydana getirdiği dikkate alınır-sa, bu ülkedeki gelişmelerin yabancı işgücünün geleceği hakkındaki önemi ortaya çıkar.

İran-İrak savaşının durmasını takip eden yıllar içinde, inşaat sektörünün bu ülkelerde canlanacağı bir gerçektir. Bölgede iş alacak inşaat şirketlerinin kimliği aynı zamanda yabancı işgücünün geleceği ülkelerin belirlenmesinde de önemli olacaktır. Bu ülkelerde zaten istihdam dışı önemli bir işgücü fazlası olduğu için, Körfez ülkelerine benzer işgücü talebi olmayacaktır. Türk şirketlerinin, bölgeden iş alma başarıları Türkiye'den bölgeye muhtemel işgücü akımını belirleyecek tek unsurdur.

KAYNAKLAR

1. Union of the Chambers of Commerce, Industry, Maritime Trade and Commodity Exchange of Turkey, Economic Report 1986, Ankara, 1987, s. 221.
2. Emin Çarıkçı, The Economic Impact of Temporary Manpower Migration in Selected OIC Countries, Islamic Development Bank, Jeddah, 1987, s. 34.
3. Umre, Hac dışında ibadet amacı ile Kabe'ye yapılan ziyaret.
4. The World and International Finance Corporation, Social Indicators of Development 1987, Washington 1987.
5. J.S.Birks, I.J. Seccombe and C.A. Sinclair, Labour Migration in the Arab Gulf States: Patterns, Trends and Prospects, International Migration, Vol XXVI No.3, September 1988, s. 267.
6. Ibid., s. 268.
7. Kingdom of Saudi Arabia Ministry of Planning, Fourth Development Plan 1985-1990, s. 84.